

Reportatge de JOSEP M. OLIVERAS

Durant l'última dècada s'ha fet palesa la necessitat d'adaptar l'educació universitària a les exigències del mercat de treball.

La motivació empresarial entre els universitaris gironins

Esperança Villar,
Dolors Capell,
Enric Corominas
i Jaume Juan

Malgrat el debat permanent sobre el concepte «universitat», sobre la seva missió i funcions, l'evidència que hi ha diferents categories d'universitats i el dubte de si algunes institucions són realment universitats, sembla existir un cert consens social entorn dels principals objectius i funcions que han d'afrontar les institucions universitàries actuals, fruit de la convergència de tres concepcions o models desenvolupats durant el segle XIX: la tradició alemanya, representada per la Universitat de Berlín i la figura de Guillem von Humboldt, amb un caràcter principalment científic i vinculat a la recerca; la tradició britànica d'Oxford i Cambridge, de caràcter més humanístic i centrada en el desenvolupament integral de l'estudiant, i la tradició francesa, instaurada per Napoleó I amb

l'objectiu de dirigir la formació professional de les «élites».(1)

Aquesta pressió professionalitzadora, imposada per l'Estat a la universitat francesa del segle passat, amb una clara funció d'educació per al treball, és plenament vigent a la universitat actual, potenciada, encara més, per la internacionalització dels mercats, el desenvolupament tecnològic i les seves conseqüències: necessitat de mà d'obra altament qualificada i altes taxes d'atur entre els joves.

La darrera dècada s'ha caracteritzat sobretot per la incidència d'un discurs referit a «la necessitat d'adaptació de l'educació universitària a les exigències del mercat de treball», del qual són conseqüència algunes decisions polítiques importants(2). Les universitats, per la seva banda, han reaccionat fomentant totes aquelles accions que faciliten la incorporació al mercat professional dels seus estudiants: convenis de cooperació educativa, creació de

borses de treball, cursos i programes d'informació i assessorament per a l'ocupació, tècniques de recerca de feina i, de manera més recent, assessorament per a l'autoocupació(3).

Aquesta darrera opció –l'autoocupació– es considera actualment una de les vies més prometedores per tal de posar fre a la situació de l'atur a casa nostra, que, fins i tot entre els titulats superiors, constitueix un problema seriós (especialment pel que fa a la sotocupació)(4). Hi ha qui ha recordat aquell discurs entorn d'una presumpta «aptitud econòmica catalana», de la qual parlava Carles Pi i Sunyer a final dels anys 20 –discutible, però efectiva des del punt de vista de la construcció de referents i models socials, o si més no per la creació d'una cultura d'empresa entre els joves.

Tal com deia Pi i Sunyer, «La realitat de Catalunya i les seves esperances es fonamenten principalment en el treball dels seus fills. És, doncs, d'una alta conveniència, conservar, i si és possible millorar, les aptituds vives. Per això la condició primera, és conèixer-les»(5). Aquesta és la finalitat del present treball, donar a conèixer alguns resultats sobre les perspectives d'autoocupació dels estudiants universitaris gironins que acabaven la carrera durant el curs 1996-97, amb l'objectiu de definir el perfil dels estudiants emprenedors (aquells que s'han plantejat la creació d'una empresa o negoci propi), i d'analitzar la possible existència de trets o habilitats diferencials entre els membres d'aquest col·lectiu. Es planteja també el paper de la universitat i de la societat en la formació i foment d'aquestes habilitats.

Han participat en la recerca 435 estudiants del darrer curs de les diferents titulacions de la Universitat de Girona, dels quals 310 són dones i 123

homes (2 no responen aquesta pregunta); un 83% menors de 25 anys i un 12,9% entre 25 i 30 anys.

L'autoocupació com a via d'inserció professional

Es va formular als estudiants de la mostra una pregunta tancada, amb quatre opcions de resposta, sobre la qüestió de si s'havien plantejat l'autoocupació com a via d'entrada en el mercat de treball. El quadre 1 recull els resultats totals, per sexe, edat i situació laboral.

És evident que l'autoocupació continua essent una opció molt minoritària entre els estudiants universitaris, especialment entre les dones, els menors de 25 anys i els qui no treballen, probablement perquè aquests darrers no tenen un gran coneixement del mercat de treball. Malgrat tot, cal valorar molt positivament un percentatge al voltant del 20% (en el cas dels majors de 25 anys arriba al 30,36% i al 28,57% entre els homes), si es consideren juntes les dues opcions 3 –força seriosament– i 4 –molt seriosament–. És clar que sempre ens queda el dubte de si l'opció de treballar per compte propi és una autèntica predisposició «empresarial» o un últim recurs davant la impossibilitat d'ocupar-se treballant per altri.

Conscients, tanmateix, que la formulació de la pregunta no permet deduir quants estudiants tenen la intenció de desenvolupar realment una iniciativa d'autoempresa, es va plantejar també una pregunta oberta sobre el conjunt d'accions que tenien previst dur a terme en un futur immediat per tal de trobar feina. Si descomptem els estudiants que pensen dedicar-se a fer classes particulars (22 ho manifesten explícitament), activitat que podria considerar-se com una manera d'auto-

ocupació precària, trobem que només 15 estudiants, sobre un total de 637 persones que han contestat aquesta pregunta, han indicat alguna acció d'autoocupació encara que, en general, amb un grau de concreció certament baix. En 11 casos no passa de ser una simple formulació d'intencions («estudiar la possibilitat de l'autoocupació», «muntar un negoci», «estudiar la possibilitat de formar una petita empresa amb companys de carrera», «associar-me amb altres companys»...) i només en 4 casos es concreten plans d'actuació específics.

Autoocupació i tipus d'estudis realitzats

Malgrat el fet que algunes titulacions tenen més possibilitats que d'altres de fer-se un lloc en el mercat de treball utilitzant la via de l'autoocupació, no hem trobat cap relació, estadísticament significativa, entre la carrera estudiada i el fet d'haver-se plantejat l'autoocupació com a via d'inserció laboral. En canvi, hi ha un major percentatge de gent entre els estudiants de llicenciatura (26,5%) que s'han plantejat força o molt seriosament l'autoocupació, enfront del 18,9% dels estudiants de diplomatura, encara que aquesta relació no és significativa.

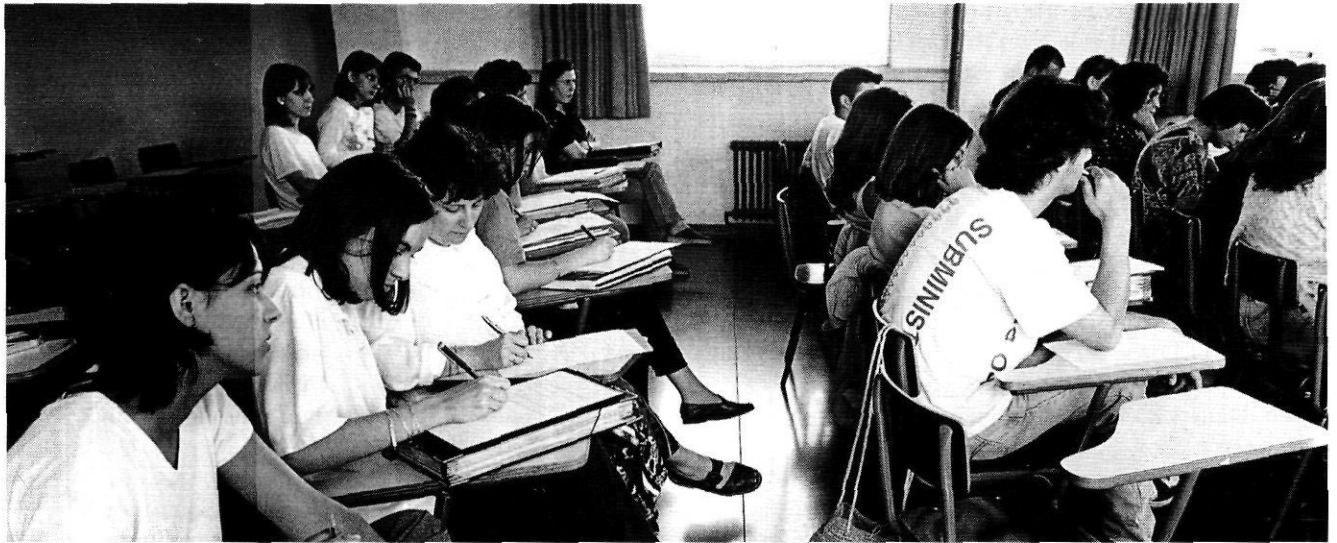
Situació socioeconòmica i laboral

Tal com apuntàvem en el punt 1, hi ha una relació –estadísticament significativa– entre la situació laboral i el fet d'haver-se plantejat seriosament l'autoocupació. De fet, és entre els estudiants que ja treballen per compte propi (en molts casos, de manera precària(8)), i els qui realitzen algun treball o activitat sense remuneració,

QUADRE 1. NOMBRE (I %)(6) D'ESTUDIANTS QUE S'HAN PLANTEJAT L'AUTOOCUPACIÓ COM A VIA D'ACCÉS AL MERCAT DE TREBALL.

Resposta	Total	Sexe		Edat		Situació laboral	
		H	D	<25	>25	T	NT
1. No ho he pensat mai	128 (29,43)	33 (27,73)	95 (31,77)	113 (32,38)	15 (22,06)	62 (32,29)	65 (31,10)
2. M'ho he plantejat molt poc	200 (45,98)	52 (43,70)	146 (48,83)	172 (49,28)	25 (36,76)	83 (43,23)	101 (48,33)
3. Ho he considerat força seriosament	70 (16,09)	22 (18,49)	48 (16,05)	52 (14,90)	18 (26,47)	33 (17,19)	35 (16,75)
4. Ho he considerat molt seriosament	22 (5,06)	12 (10,08)	10 (3,34)	12 (3,44)	10 (14,71)	14 (7,29)	8 (3,83)
Total	420 (100)	119 (100)	299 (100)	349 (100)	68 (100)	192 (100)	209 (100)

H: home; D: dona; <25: menor de 25 anys; >25: més gran de 25 anys; T: treballa; NT: no treballa(7).

on hi ha un major percentatge dels qui s'han plantejat l'autoocupació enfront dels que no se l'han plantejada. El cas contrari es dona entre els qui treballen per altri o els que únicament estudien, entre els quals hi ha un major percentatge de persones que no s'han plantejat l'autoocupació.

Hem investigat també la possible relació entre autoocupació i d'altres variables de caràcter socioeconòmic. Concretament, el nivell sociocultural de la família d'origen (estudis dels pares), l'estatus socioeconòmic de la família (ingressos familiars bruts), els ingressos actuals de l'estudiant i el nivell de satisfacció amb el seu estatus econòmic actual. Cap d'aquestes variables sembla relacionar-se de manera directa amb el fet d'haver-se plantejat l'autoocupació com a via d'inserció professional. Val a dir que hi ha un 14,78% d'estudiants que no tenen garantit el suport econòmic més enllà d'uns quants mesos, dels quals un 41,67% no treballen, un altre 41,67% ho fan per altri i un 16,67 ho fan per compte propi, encara que, en principi,

no sembla haver-hi cap relació estadística entre el fet de plantejar-se l'autoocupació i la disponibilitat de suport econòmic.

Percepció del mercat de treball

D'acord amb la investigació psicològica actual, les expectatives individuals sobre les possibilitats d'inserció professional constitueixen un factor motivacional important a l'hora d'explicar els comportaments i les iniciatives personals de recerca de feina o de creació de la pròpia empresa. Per aquesta raó, hem volgut saber quina percepció del mercat de treball tenen els universitaris gironins en acabar la carrera, com avaluen les seves possibilitats d'inserció, i quina relació mantenen aquestes variables amb la motivació empresarial.

Les expectatives generals que els estudiants de la mateixa titulació trobin feina dins de l'especialitat són molt baixes, i clarament inferiors a les expectatives de trobar qualsevol altre tipus de treball. Val a dir que aquestes

expectatives es manifesten de manera molt diferent segons titulacions, en funció de les informacions que els arriben del mercat de treball (els més optimistes són els estudiants de diplomatures tècniques i infermeria, mentre que els estudiants de lletres, ciències i educació –tant les diplomatures de magisteri i educació social, com les llicenciatures de pedagogia i psicologia– tenen les expectatives més baixes. En una posició mitjana se situen els estudiants d'empresarials, administració i direcció d'empreses i els de dret). En qualsevol cas, no hem trobat cap relació, estadísticament significativa, entre les expectatives generals d'inserció professional i el fet de plantejar-se la via de l'autoocupació.

En canvi, hi ha una relació significativa entre la motivació empresarial i les expectatives personals d'inserció professional. El percentatge d'estudiants que considera les seves possibilitats d'inserció per sobre de la mitjana dels seus companys és del 28,26% entre els que s'han plantejat l'autoocupació enfront d'un 9,88% entre els que no

QUADRE 2. EXPECTATIVES GENERALS (QUE UN TITULAT DE LA SEVA CARRERA TROBI FEINA), I EXPECTATIVES PERSONALS (QUE EL MATEIX ESTUDIANT TROBI FEINA), D'INFERCIO PROFESSIONAL EN UN FUTUR IMMEDIAT.

Expectatives generals	Cap o poques	Algunes	Força o moltes
Trobar feina dins de l'especialitat	209 (48,27%)	165 (38,11%)	59 (13,66%)
Trobar feina encara que no sigui de l'especialitat	57 (13,16%)	187 (43,19%)	189 (43,65%)
Expectatives personals	Per sota de la mitjana	Igual que la resta	Per sobre de la mitjana
Possibilitats personals de trobar feina	34 (7,89%)	333 (77,26%)	64 (14,85%)

s'ho han plantejat. Entre els que es consideren amb les mateixes possibilitats que els seus companys un 64,13% han pensat a autoocupar-se i un 82,10% no s'ho han plantejat. Cal tenir en compte també que la percepció sobre les possibilitats personals d'inserció manté una relació significativa amb la situació laboral de l'estudiant, de manera que són aquells que treballen per compte propi els que tenen unes majors expectatives personals de trobar feina, seguits d'aquells que treballen o fan activitats sense remuneració, els que treballen per altri i, en darrer lloc, els qui no treballen. Cal, per tant, interpretar amb cura les dades, considerant l'experiència laboral prèvia dels estudiants (amb el que això implica de coneixement del mercat, xarxes de relacions interpersonals, desenvolupament d'habilitats professionals, autoconfiança, etc.) com a variable a tenir en compte en l'explicació de la motivació empresarial.

Finalment, hem preguntat als estudiants fins a quin punt consideraven que trobar feina de la seva especialitat depenia d'ells o d'altres factors. Majoritàriament (73,84%) consideren que trobar feina depèn d'ells, amb poques diferències entre els emprenedors i la resta.

Habilitats i competències

Hem volgut esbrinar si hi havia alguna relació entre el fet de plantejar-se la possibilitat de l'autoocupació i les característiques personals, especialment en allò que fa a una sèrie d'habilitats i competències que actualment es consideren importants per accedir al mercat de treball. Concretament, es va demanar als estudiants que valoressin (d'1 a 5) el seu nivell de competència en un conjunt de 43 habilitats relacionades amb la capacitat d'adaptació al canvi, capacitat de lideratge, treball en equip, interacció social, comunicació, planificació, resolució de problemes, etc. Ens interessava, en definitiva, comprovar si els estudiants emprenedors són també aquells que es perceben més competents en relació amb les exigències actuals del món del treball.

Val a dir que no s'avaluen les habilitats reals dels estudiants sinó la percepció que ells tenen d'aquestes habilitats (encara que ambdues coses estan

sovint relacionades, no sempre és així i, d'altra banda, cal remarcar la importància motivacional de les percepcions subjectives sobre les pròpies capacitats a l'hora d'endegar un projecte d'inserció professional com és la creació d'una empresa).

Els resultats confirmen la idea inicial que els estudiants emprenedors són també els qui es consideren més competents, almenys en 29 de les 43 habilitats

tats avaluades, o dit d'una altra manera, els percentatges dels qui es consideren més competents en aquestes habilitats són significativament més grans entre els emprenedors que entre la resta d'estudiants i, en molts casos, de manera molt significativa.

Hem comprovat que no hi ha relació entre l'avaluació d'aquestes habilitats i la situació laboral dels estudiants, excepte en tres casos (apareixen mar-

QUADRE 3. LLISTA DE LES HABILITATS AVALUADES EN LA RECERCA.

Els emprenedors es manifesten més competents que els seus companys:

- Avaluar els punts forts i febles de l'efectivitat d'un grup i de la pròpia actuació en ell.
- Integrar dades o informacions de diferents fonts en un argument coherent (**).
- Ser creatiu: trobar idees noves i/o originals (**).
- Ser definir els objectius a assolir (actuant individualment o en grup).
- Saber modificar les prioritats quan calgui.
- Utilització bàsica de la informàtica (proc. textos, full càlcul, gràfics, etc.) (**).
- Presidir una reunió de grup (**).
- Relacionar noves idees o conceptes amb d'altres previs.
- Saber expressar amb claredat les pròpies idees o opinions a d'altres persones. (*)
- Saber extreure conclusions d'un conjunt de documents o informes.
- Ser capaç de parlar en públic. (*) (**).
- Comprendre les conseqüències de la pròpia actuació en el rendiment dels altres.
- Argumentar amb convicció i energia les pròpies conviccions en relació amb altres (**).
- Ser enginyós: habilitat per trobar els mitjans d'aconseguir o executar alguna cosa (**).
- Saber delegar funcions quan calgui.
- Tenir ambició de futur.
- Analitzar diferents alternatives de solució d'un problema...
- Saber triar una opció entre les diferents alternatives analitzades (**).
- Tenir facilitat per variar d'enfocament o punt de vista.
- Saber persuadir o influir en les actituds i conductes dels altres (**).
- Saber negociar: establir acords, fer pactes i consensuar actuacions.
- Treballar cooperativament, compartint decisions i actuacions (**).
- Saber reconèixer les característiques de diferents audiències i adequar-hi l'estil requerit.
- Procurar ser reconegut pel treball propi.
- Capacitat de treball i d'esforç continuat.
- Comprendre el punt de vista dels altres en relació amb un problema concret.
- Suportar les crítiques dels altres. (*)
- Ser capaç de generar diverses alternatives de solució a un problema o dificultat (**).
- Posseir estratègies d'autopromoció personal, «saber-se vendre» (**).

Es manifesten igualment competents:

- Planificar tasques a realitzar i distribuir bé el temps.
- Pressupostar ingressos i despeses.
- Revisar i reflexionar sobre la pròpia actuació i les fites assolides.
- Fer el seguiment i la supervisió de l'actuació dels altres.
- Entrenar companys en tasques o habilitats que jo domino bé (**).
- Interactuar amb gent de procedència cultural diversa.
- Saber escoltar i respectar les opinions dels altres.
- Saber transmetre instruccions, normes o processos d'actuació...
- Saber adaptar-se a noves circumstàncies o situacions.
- No témer els canvis.
- Saber buscar i seleccionar la informació que m'interessa.
- Saber arxivar la informació perquè sigui fàcilment recuperable (**).
- Utilització de la informàtica (Internet, e-mail, xarxes telemàtic.) (**).

La llista d'habilitats (la segona) s'ha ordenat de més a menys tenint en compte el grau de significació estadística de l'índex χ^2 . Per tant, figuren en primer lloc aquelles que presenten una major relació amb la variable autoocupació.

cats amb un asterisc –(*)– en el quadre 3). Hem trobat, en canvi, una relació estadísticament significativa entre algunes habilitats i la variable sexe. En general, les dones es consideren menys competents en bona part de les habilitats avaluades (aquelles habilitats que mantenen una relació significativa amb el sexe apareixen marcades amb dos asteriscs –(**)– en el quadre 3). Hi ha diverses hipòtesis possibles que podrien explicar el major percentatge d'estudiants que es perceben poc competents entre les dones i el major percentatge d'estudiants competents entre els homes. Entre d'altres, potser les noies tenen un nivell en les habilitats avaluades realment més baix (?), potser són més realistes o autocrítics en la percepció de les seves habilitats personals, potser són més reticents a mostrar o verbalitzar una imatge positiva de si mateixes, o potser tenen un nivell d'autoestima més baix. Comprovarem aquesta darrera hipòtesi en l'apartat següent. En qualsevol cas l'autovaloració de les pròpies competències és important durant el procés d'inserció laboral, per exemple, a l'hora de seleccionar possibles ofertes de treball de més o menys nivell, a l'hora de fer projectes d'autoempresa, en les entrevistes de selecció de personal, etc.

També hi ha associació entre certes habilitats i l'edat dels estudiants, així com amb el tipus d'estudis que cursen. Calen, evidentment, anàlisis estadístiques més completes que les permeses en aquest espai per tal d'arribar a una valoració més precisa de les interrelacions entre la motivació empresarial, l'experiència laboral, l'edat i el sexe.

D'altra banda, els estudiants que s'han plantejat força o molt seriosament l'autoocupació tenen també un grau de confiança més gran en les seves habilitats per dur a terme satisfactòria-

ment les gestions necessàries per tal d'iniciar un projecte empresarial propi. De fet, un 42,39% dels emprenedors tenen força o molta confiança en les seves capacitats per tirar endavant un projecte empresarial, un 30,43% tenen un grau de confiança mitjà i un 27,17% tenen gens o poca confiança. En l'altre grup, el dels qui no s'han plantejat l'autoocupació, els percentatges són del 9,76%, 25,30% i 64,94% respectivament. La relació és estadísticament significativa.

Característiques personals

Les característiques de les dades obtingudes ens han portat també a analitzar la possible existència de trets de personalitat diferencials entre els dos col·lectius d'estudiants, especialment pel que fa a la variable autoestima, de gran importància motivacional en els processos d'inserció professional i que podria haver estat la causa de les diferències trobades entre

ambdós grups a l'hora d'avaluar llurs habilitats(9).

Hem comprovat que, efectivament, la puntuació mitjana del grup «emprenedor» és significativament més alta que la de la resta d'estudiants del seu curs. En canvi, no hi ha diferències significatives d'autoestima en funció de la variable sexe. Les mitjanes d'homes i dones en aquesta variable són semblants.

Pel que fa a la valoració de la seva capacitació professional, el que podríem anomenar *autoestima professional* («en general, em considero ben preparat dins de la meua especialitat per accedir al mercat de treball»), apareix clarament relacionada amb la motivació emprenedora i amb el sexe, tal com recull el quadre 4.

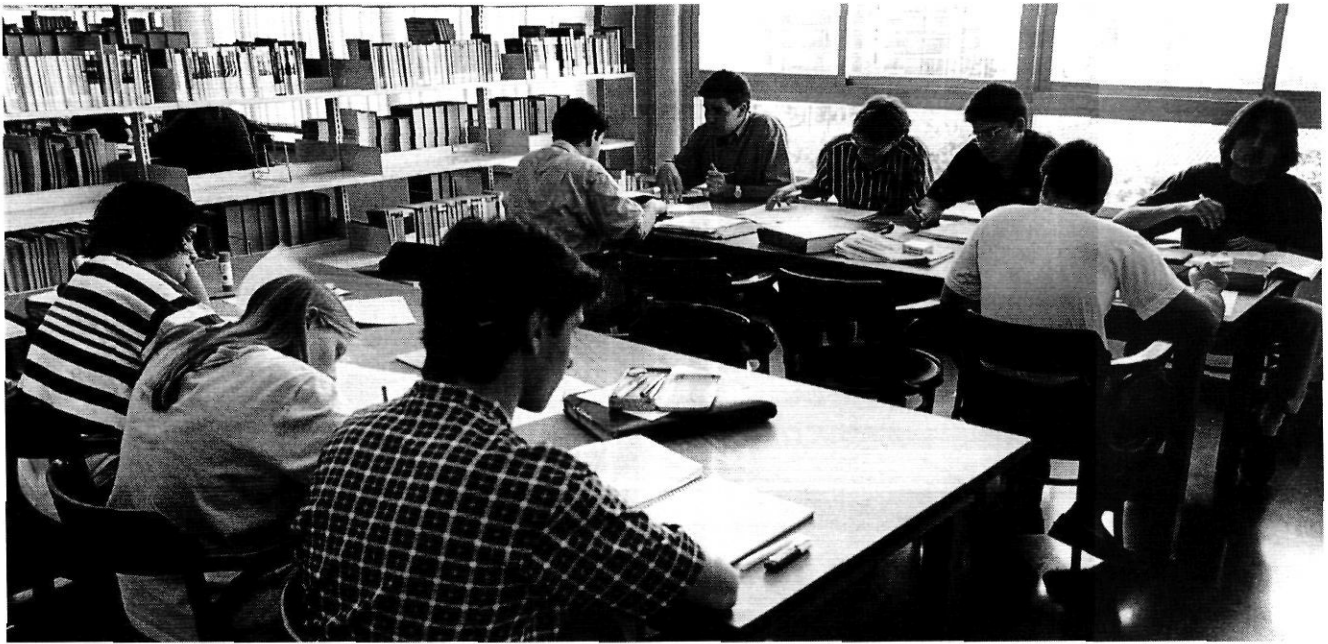
Som conscients que seria necessària una anàlisi més detallada per titulacions, sobretot si tenim en compte la major representació de dones en la mostra estudiada, que normalment es distribueixen de manera diferent dels homes segons carreres, però, en qualsevol cas, les dades són prou eloqüents respecte a l'existència de trets diferencials en funció del sexe i de la motivació empresarial.

Que aquestes diferències siguin la causa o la conseqüència d'un anomenat «esperit emprenedor» és quelcom que les dades no permeten explicar, però podem afirmar, amb tota seguretat, que són el resultat de processos educatius i de socialització específics i, per tant, sensibles a influències culturals i formatives concretes, paper que, en la nostra opinió correspon, entre d'altres, a la universitat.

A manera de conclusió, i sense entrar en judicis de valor sobre els resultats exposats, volem fer algunes consideracions que, tot i la seva obvietat, creiem d'interès remarcar:

QUADRE 4. RELACIÓ ENTRE L'AUTOESTIMA PROFESSIONAL, MOTIVACIÓ EMPRESARIAL I SEXE.

Autoestima professional	Motivació empresarial (s'han plantejat l'autoocupació)			
	No		Sí	
	Homes	Dones	Homes	Dones
«Em considero ben preparat dins de la meua especialitat...»				
1. Molt en desacord	1 (1,2%)	10 (4,1%)	0	0
2. En desacord	10 (11,8%)	36 (14,9%)	1 (2,9%)	9 (15,5%)
3. En part d'acord, en part en desacord	29 (34,1%)	108 (44,8%)	8 (23,5%)	21 (36,2%)
4. D'acord	38 (44,7%)	76 (31,5%)	19 (55,9%)	20 (34,5%)
5. Molt d'acord	7 (8,2%)	11 (4,6%)	6 (17,6%)	8 (13,8%)
TOTAL	85 (100)	241 (100)	34 (100)	58 (100)

* Una de les solucions més eficaces al problema de l'atur passa per l'autoocupació.

* La universitat gaudeix d'un considerable potencial per al disseny i desenvolupament de productes i serveis innovadors que poden constituir la base per a la creació de noves empreses.

* Els coneixements, recursos i el marc institucional que pot oferir la universitat als seus estudiants per al desenvolupament de projectes d'auto-empresa, molt especialment a través del professorat, es desaprofiten.

* La motivació individual per dur a terme iniciatives empresarials (el que alguns anomenen «esperit emprenedor»), no és innata sinó el resultat de processos de socialització específics, que poden ser «institucionalitzats» en els centres universitaris públics de la mateixa manera que en els privats. Voldríem citar, en aquest sentit, un text d'Antoni Capmany –citat pel mateix Pi i Sunyer– que ens ha semblat oportú recuperar: «Els catalans són industrials per esperit d'imitació, reunits en poble, en comunitat nacional, és a dir, en el si de les seves famílies, a la vista d'altres que els ajudin amb llur exemple»(10).

* El coneixement del mercat és, junt amb un projecte d'empresa, les habilitats per desenvolupar-lo i el capital, un requisit imprescindible per a l'autoocupació i, segurament, un dels problemes principals dels estudiants universitaris, encara que relativament fàcil de solucionar.

Exemples d'iniciatives universitàries de foment de l'autoocupació, sense sortir de l'àmbit dels Països Catalans, en són, per exemple, les Jornades de motivació empresarial, programes d'emprenadors universitaris o cursos de creativitat empresarial, organitzats per la Fundació Universitat-Empresa de València; o l'organització d'un curs de doctorat que incorpora un programa específic de creació i gestió d'empreses. Aquesta iniciativa del Departament de Bioquímica i Biologia Molecular de la Universitat de Barcelona és una acció engegada pel Centre d'Innovació-Les Cúpules de la Fundació Bosch i Gimpera amb vista a la formació empresarial dels alumnes de la UB i «té com a finalitat fomentar l'esperit emprenedor dels estudiants i promoure la creació de projectes d'empresa a partir dels mateixos graduats universitaris»(11).

A les comarques gironines, cal remarcar també la feina de nombroses institucions (consells comarcals, FOEG, Servei Català d'Ocupació, etc.) en l'assessorament i seguiment de projectes d'autoempresa però manca, potser, un pas entremig que, en el cas dels titulats superiors, passa pel foment de la cultura i les habilitats empresarials entre els –i sobretot les– estudiants; tot un repte per a la universitat.

Esperança Villar, Dolors Capell, Enric Corominas i Jaume Juan
són professors de la Facultat de Ciències de l'Educació de la UdG.

Notes

1. Aquest treball ha estat finançat per la Universitat de Girona.
2. La reforma dels plans d'estudi, amb una clara orientació dels continguts curriculars vers les necessitats del mercat laboral, la reforma del tercer cicle o la inclusió de les taxes d'inserció professional dels titulats universitaris com a indicador de la qualitat institucional en el *Plan Nacional de Evaluación de la Calidad de las Universidades Españolas* (1996), en són alguns exemples.
3. En els darrers anys s'ha produït un augment important d'accions institucionals, publicacions o creació de pàgines web a Internet, amb la finalitat d'informar i assessorar iniciatives d'autoempresa.
4. Val a dir que els titulats s'enfronten amb un risc d'atur menor que la resta de la població, amb períodes d'atur més curts que els no titulats i que tenen accés a carreres professionals més atractives.
5. Pi i Sunyer, C. (1983; original 1927/29). *L'aptitud econòmica catalana*. Barcelona: Edicions la Magrana/Diputació de Barcelona.
6. Els percentatges s'han calculat sobre el total de subjectes de cada grup que han contestat les preguntes. La diferència entre la suma de cada columna i el total de la mostra correspon als subjectes que no contesten alguna qüestió.
7. S'ha considerat que no treballen els 41 estudiants que indicaven una activitat sense remuneració.
8. Entre els 57 estudiants que indiquen treballar per compte propi, un 52,63% fan classes particulars o treballs esporàdics i, de la resta, un 30% treballen menys de 20 hores setmanals. D'altra banda, el 60,71% guanyen menys de 30.000 ptes./mes i el 26,79% entre 30.000 i 65.000 ptes./mes.
9. S'ha utilitzat per avaluar aquesta variable l'escala d'autoestima de Rosenberg, d'ús generalitzat en psicologia.
10. Citat a C. Pi i Sunyer (1983), pàg. 186.
11. <http://www.ub.es>